

O'ZBEK TILIDA TILAK BILDIRUVCHI NUTQIY AKTLARNING KOMMUNIKATIV-PRAGMATIK TAHLILI

Yusupbayeva Shohida Akbarbek qizi

Oriental universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek tilida tilak bildiruvchi nutqiy aktlarning kommunikativ-pragmatik xususiyatlari tahlil qilingan. Tilak bildiruvchi nutqiy aktlar muloqot jarayonida muayyan ijtimoiy va madaniy vaziyatlarga mos ravishda ishlatiladi va gapiruvchining istak, orzu, duolar orqali bildiradigan munosabatini ifodalaydi. Maqolada tilak aktlarining tarkibiy tuzilishi, semantik turlari, kommunikativ vazifalari hamda kontekstga bog'liqligi o'rganiladi. Shuningdek, tilak bildiruvchi nutqiy aktlarning uzviy ravishda nutq madaniyati va milliy mentalitet bilan bog'liqligi ham ko'rsatib o'tiladi.*

Kalit so'zlar: *tilak nutqiy aktlari, o'zbek tili, lingvopragmatika, lingvomadaniyatshunoslik, kommunikativ vazifa, muloqot madaniyati, nutq etiketi, milliy qadriyatlar*

O'zbek tilidagi tilak nutqiy aktlarining o'rganilishi pragmalingvistika sohaning muhim yo'nalish hisoblanadi. Nutqiy aktlar, jumladan, tilak bildiruvchi gaplar turli vaziyatlarda odamlar o'rtasida aloqa o'rnatish, ijtimoiy o'zaro ta'sirni tashkil qilishda faol ishlatiladi. Tilaklar xalq madaniyati va nutqiy muloqotining ajralmas qismi bo'lib, ijtimoiy muloqotda ijobiy hissiyotlar, xohish va umidlarni ifodalashda katta ahamiyatga ega. O'zbek tilida tilak nutqiy aktlari, odatda, muloqot jarayonida boshqa kishiga yaxshi niyat va istaklarni ifodalash uchun ishlatiladi. Bu nutqiy aktlar insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda, yaqinlikni saqlashda va muomalani yumshatishda xizmat qiladi. Masalan, to'y marosimlarida "Baxtli bo'ling", "Omad tilayman", "Umringiz uzoq bo'lsin" kabi iboralar keng tarqalgan bo'lib, ular ijobiy hissiyotlar va niyatlarni ifodalaydi.

O'zbek tilshunosligida tilak bildiruvchi gaplar asosan pragmatik nuqtayi nazardan o'rganilib, ularning muloqotdagi o'rni, kommunikativ funksiyalari va leksik-semantik tahlili amalga oshiriladi. Bunday nutqiy aktlarning turli ijtimoiy vaziyatlarda qo'llanishi ularning muloqotdagi ahamiyatini yanada oshiradi. O'zbek tilida tilaklar xalq og'zaki ijodida, kundalik nutq muloqotida, marosimlar va turli

tantanalarda keng qo'llanilib, ular xalq madaniyati, odob-axloqi va urf-odatlarini o'zida mujassam etadi. Tilaklar insonlar o'rtasidagi muloqotda yaxshi niyatlarni ifodalash, hurmat ko'rsatish, o'zaro munosabatlarni mustahkamlash kabi vazifalarni bajaradi. O'zbek tilshunosligida tilak bildiruvchi gaplar kommunikativ pragmatika nuqtayi nazaridan tahlil qilinib, ularning turlari, funksiyalari va qo'llanilish xususiyatlari o'rganilgan.

Tilaklar o'zbek xalqining madaniy va ma'naviy qadriyatlarini aks ettirgan holda, turli vaziyatlarda qo'llaniladi. Bunday tilaklar, asosan, baxt, omad, sog'lik va farovonlikni ifodalovchi so'zlar bilan ifodalanadi. Masalan, "Baxtli bo'ling", "Omad yor bo'lsin", "Sog'-salomat bo'ling" kabi iboralar o'zbek nutqida tez-tez uchraydi. Tilaklar o'zaro muloqot jarayonida ijobiy kayfiyat va samimiyatni ta'minlaydi, bu esa ijtimoiy muloqotda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilida tilaklar va ularning ma'no ifodalari xalqning turmush tarzi, urf-odatlarini, diniy e'tiqodlari hamda muloqot madaniyatida chuqur ildiz otgan. Tilaklar pragmatik jihatdan ijobiy niyat, xohish va orzu-istaklarni ifodalovchi nutqiy aktlar bo'lib, ular interaksiya jarayonida samimiyat, ehtirom va hurmatni ko'rsatadi. O'zbek madaniyatida turli vaziyatlarga, ijtimoiy mavqega va kontekstga qarab tilaklarning shakllanishi va ishlatilishi nutqiy diskursda o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. O'zbek tilida tilak bildiruvchi nutqiy aktlar, asosan, sog'lik, baxt, omad, farovonlik va uzoq umr kabi ma'nolarni ifodalovchi iboralar orqali shakllanadi. Bu tilaklarning semantik maydoni ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, subyektning kelajagiga ijobiy xohishlarni bildirishga qaratilgan. Bunday tilaklar orqali kommunikativ niyat subyektga nisbatan yaxshi niyat va qo'llab-quvvatlash hissini yo'naltiradi. Masalan, "Baxtli bo'ling!", "Omad sizga yor bo'lsin!", "Farovon hayot kechiring!" kabi iboralar kelajak bilan bog'liq ijobiy xohishlarni ifodalovchi tilaklardir. Ushbu nutqiy aktlar kognitiv jihatdan yaxshi niyat va optimistik xohishlarning verbal ifodasi sifatida xizmat qiladi. Semantik jihatdan, bunday tilaklar subyektning uzoq muddatli farovonligi va muvaffaqiyati uchun istak bildirishga qaratilgan bo'ladi. Bu yerda tilakning funksional roli subyektni ijobiy kayfiyatga yo'naltirish va kommunikatsiya ishtirokchilari o'rtasidagi iliq munosabatlarni mustahkamlashdan iboratdir.

Tilaklarning qo'llanishi ijtimoiy vaziyatga qarab farqlanadi. Rasmiy va norasmiy kontekstlarda tilaklarning strukturaviy hamda funksional jihatlari o'zgarishi mumkin. Rasmiy nutqiy vaziyatlarda, tilaklar ko'proq ehtirom va hurmatni aks ettiradi. Masalan, xizmat uchrashuvlari yoki rasmiy marosimlarda

"Ishlaringizga omad tilaymiz!", "Kelgusi faoliyatingizda muvaffaqiyatlar bo'lsin!" kabi iboralar rasmiylik va hurmat bilan ifodalangan tilaklar hisoblanadi. Ushbu tilaklar ijtimoiy maqom va professional hayotda muvaffaqiyatga erishish istagini aks ettiradi. Norasmiy vaziyatlarda, ya'ni do'stlar yoki oila a'zolari o'rtasida berilgan tilaklar ko'proq samimiy va yaqin munosabatlarni ifodalaydi. Masalan, "Farzandlaringiz baxtli bo'lsin!", "Omadli kunlar kutib tursin!" kabi tilaklar oilaviy va yaqin ijtimoiy aloqalardagi iliq munosabatlarni ifodalovchi nutqiy aktlar hisoblanadi³⁰. Bundan tashqari, tilaklar turli ijtimoiy marosimlarda ham o'ziga xos nutqiy akt sifatida shakllanadi. Masalan, to'y marosimlarida yangi turmush qurgan juftliklarga "Umringiz barokatli bo'lsin!", "Baxtli turmush kechiring!" kabi tilaklar bildiriladi. Bu iboralar semantik jihatdan oilaviy farovonlik va baxt tilashga qaratilgan bo'lib, yangi boshlangan hayot yo'lini ijobiy tarzda ifodalashga qaratilgan. Ushbu tilaklar orqali oila qadriyatlariga ijobiy xohishlar bildiriladi³¹. Tilaklarning ijtimoiy diskursda faol qo'llanilishi shaxslar o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Ular jamiyatdagi o'zaro hurmat va e'tiborni ifodalash vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Diniy marosimlarda esa tilaklar diniy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lgan xayrli istaklarni ifodalaydi. Masalan, Ramazon va Qurbon hayiti bayramlarida "Alloh niyatlaringizni ijobat qilsin!", "Yaxshi amallarni davom ettiring!" kabi diniy mazmundagi tilaklar orqali yaxshi niyatlar bildiriladi. Ushbu tilaklar diniy e'tiqod va qadriyatlarga asoslanib, subyektning yaxshilikka erishishi va xayrli amallarni davom ettirishi uchun istak ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi³². Tilak bildiruvchi gaplar turli voqealar va holatlarga bog'liq holda shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Рахматова, Г. (2018). Классификация воинских стихов в «Девону Лугати-т-Тюрк». Востоковедения, 2(2), 59-64.
2. RAHMATOVA, G. (2019). THE SYMBOLISM OF COLORS IN THE QUATRAINS "DIVANILUGATI-T-TURK".
3. SODIQOV, Q., & RAHMATOVA, G. (2021). SEMANTICS OF POEM IN «DIVANILUGATI-T-TURK». The Light of Islam, 2021(2), 4.

³⁰ Rahmonov D. O'zbek tili nutqiy aktlari va ularning ijtimoiy vazifalari. – Toshkent, Sharq, 2018 – B. 112

³¹ Jo'rayev S. O'zbek to'y marosimlarida nutqiy aktlar va ularning o'rni, – Toshkent, Yangi avlod, 2011 – B. 84

³² To'xtayev B. O'zbek xalq tilida diniy marosimlarda nutqiy aktlar. – Toshkent, Ilmiy meros, 2020 – B. 90

4. Rahmatova, G. (2021). The genre of odes in the oral work of the turkic peoples and its genesis. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 194-196.
5. Govkhar, R. (2021). The Role Of Ancient Folklore In Turkish Literature Of The First Islamic Period (On The Example Of Poems In" Devonu Lugati-T-Turk"). *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(6).
6. Rahmatova, G. (2022). Qadimgi turkiy she'riyatda qo 'llangan badiiy san'atlar va ularning matn stilistikasiga ta'siri. *Oltin bitiglar–Golden Scripts*, 4(4).
7. Rakhmatova, G. O. (2020). SEMANTICS OF THE SYMBOLS CONNECTED WITH COLOR IN THE QUATRAINS OF" DIVANI LUGATI-T-TURK". *Theoretical & Applied Science*, (2), 558-562.
8. Eshmukhamedova, M., & Rakhmatova, G. (2023). SULAYMON BAQIRGANIY–POWERFUL POET OF YASSAVI SCHOOL. *International Journal of Advance Scientific Research*, 3(11), 365-369.
9. Tulagonova, S., & Rahmatova, G. (2022). SEMANTIC PROPERTIES OF STEREOTYPICAL UNITS IN THE POEMS OF "DIVANI LUGATI-T-TURK". *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 3(04), 74-78.
10. Rakhmatova, G. O. (2023). PRINCIPLES OF DIVISION OF SIMPLE SENTENCE TYPES IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 5(11), 94-98.
11. Rakhmatova, G. (2023). SIMPLE SENTENCE AND ITS EXPRESSION IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 4(05), 27-32.